

Teórie vzniku svätej koruny Uhorského kráľovstva

Mgr. Marta Rajková

Svätá koruna váži 2056 gramov. Tvoria ju obruč široká 5,1 cm s partou a dva prekrížujúce sa oblúky vyrobené zo zlata. Obruč a parta sú jeden súvislý kus, vrchné oblúky sú k obruči prinitované. Parta pozostáva z priehľadných modro-zelených emailových ozdôb striedavo oblúkovitého a špicatého tvaru. Z obruče visí deväť pendílií, štyri a štyri po stranách a jedna vzadu v strede. Pendílie sú zlaté retiazky končiace sa v trojčlennom ornamente – drahokamoch usporiadaných do tvaru trojlístku. Korunu zdobia drahokamy a polodrahokamy ako zafír, almandín, ametyst, ruženín, ďalej sú na nej pravé perly a filigrány. Na vrchole koruny je vsadený naklonený kríž. Svätá koruna je unikátna najmä tým, že sa na nej nachádza nezvyčajne vysoký počet emailových platničiek. Je ich dohromady devätnásť a zobrazujú Boha Otca, Krista, osem apoštolov, ďalších svätých a mučeníkov a tiež troch kresťanských panovníkov. Kým emailové platničky na obruči majú grécke nápisy, tie na oblúkoch sú v latinčine.

Svätá koruna Uhorska (*Sacra Corona Regni Hungariae*) je známa tiež ako svätoštefanská koruna, pretože podľa Hartvikovej legendy¹ dostal Štefan I. korunu od pápeža Silvestra II. Poľské knieža Mešek poslal k pápežovi poslov a požiadal ho o korunu a požehnanie. Pápežovi sa však v poslednej chvíli prisnil sen, v ktorom sa mu zjavil Boží posol. Ten mu nariadil, aby korunu, ktorú dal vyhotoviť, odovzdal poslom, ktorí k nemu prídu na druhý deň, pretože ich vládcovi táto koruna aj s kráľovským titulom prináleží za jeho zásluhy. Týmto vládcom bol Štefan a poslom biskup Astrik, zvaný tiež Anastázium. Štefanovi poslovia sa tak vrátili do svojej krajiny s korunou, apoštolským krížom a požehnaním.²

¹ Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta. Pozri aj pozn. 2.

² „[...] pape per visum domini nuncius astitit, cui et dixit: ‘Crastina die prima diei hora ingote gentis nuncios ad te venturos esse cognoveris, qui suo duci coronam a te regiam cui (sic) benedictionis apostolice munere flagitabunt. Coronam ergo, quam preparari fecisti, eorum duci prout petent, cures sine cunctatione largiri. Sibi enim eam cum regni gloria pro vite sue meritis scito deberi.’ Iuxta igitur huius visionis modum prescripta sequentis diei hora presul Asericus ad papam pervenit, qui officium iniunctum sibi prudenter exequens et sancti ducis gesta referens ordine, ab apostolica sede, que premisimus, insignia postulavit, indicans eum dignum fore tali honore et dignitate, qui plures gentes per dei adiutorium sibi subiugasset et multos infideles per suam potentiam ad dominum convertisset. Quibus auditis valde gavisus Romanus pontifex, cuncta, prout fuerant postulata, benigne concessit. Crucem insuper ferendam regi, velut in signum apostolatus misit, „ego“ inquit „sum apostolicus, ille vero merito Christi apostolus, per quem tantum sibi populum Christus convertit. Quapropter dispositioni eiusdem, prout divina ipsum gratia instruit, ecclesias simul cum populis utroque iure ordinandas relinquimus.“ Inpetratis ergo omnibus, prout petit, presul Asericus letus ad propria remeavit, secum ferens, propter que inceptum iter peregerat.“ BARTONIEK, Emma (ed.). Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta. In SZENTPÉTERY, Imre (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum II*. Reprint Budapest 1999, s. 413-414.

O tom, že koruna, obvykle používaná pri korunováci, kedysi skutočne patrila Štefanovi I., sa nepochybovalo do 18. storočia. Až vtedy sa začali spochybňovať tvrdenia o korune: jej pôvodný adresát, miesto vzniku i pôvodný vzhľad. Gottfried Schwarz sa domnieval, že koruna vznikla ako jednotný celok pravdepodobne v byzantskej dielni, a na zadných emailoch koruny identifikoval cisára Konštantína VII. Porfyrogeneta († 959) a knieža Gejzu († 997), ktorému ju byzantský cisár údajne venoval.³ Jeho názor však nebol oficiálne akceptovaný.

Dôležitý je dátum 1790. Vtedy sa totiž koruna vrátila opäť do Uhorska po tom, čo ju Jozef II., ktorý sa mimochodom nikdy nedal svätou korunou korunovať, nechal v roku 1784 vyviezť do Viedne. Po šiestich rokoch bola koruna niekoľko dní vystavená v Budíne. Bola to jedinečná príležitosť pre vedcov prezrieť si ju podrobnejšie. Išlo o inauguračnú korunu, najdôležitejšiu kráľovskú insígniu, ktorá bola strážená pod dohľadom korunných strážcov a verejnosť ju mala možnosť vidieť v zásade len počas korunovácie na hlave nového panovníka. Istý debrecínsky lekár, István Weszprémi, vtedy prečítal grécke nápisy na zadných troch emailoch: Michael VII. Dukas, jeho syn Konštantín a Gejza I., uhorský kráľ. Na obruči sú nápisy grécke, na oblúkoch koruny latinské, a je to teda jasné: obruč a vrchná časť vznikli ako dve osobitné časti – znel záver vedcov z konca 18. storočia. Keďže uvedení dvaja cisári a uhorský kráľ boli rovesníci, obruč musela vzniknúť okolo roku 1074 v Byzantskej ríši. Stredoveký postulát, že korunu dostal prvý uhorský kráľ od pápeža, už ďalej nebol udržateľný.

Od roku 1800, keď vyšlo dielo kanonika J. Kollera⁴, sa ustálili termíny *corona graeca* pre spodnú byzantskú časť a *corona latina* pre vrchné prekrížujúce sa oblúky.⁵ Rok 1074 sa akceptoval ako terminus post quem, to znamená, že dve časti koruny mohli byť spojené najskôr pri príležitosti korunovania Gejzu I., ktorého obraz je na obruči. Štefan I. preto nemohol mať na hlave korunu v podobe, v akej ju poznáme dnes.

Bádatelia sa ani nepokúšali vyvrátiť názor, že koruna nebola vytvorená ako jednotný celok, ale snažili sa „zachrániť“ aspoň vrchnú časť a dokázať, že tá určite patrila Štefanovi I. Na pokyn Františka Jozefa preskúmal korunu v roku 1857 Franz Bock a určil, že oblúky koruny pochádzajú z konca 10. storočia.⁶ V roku 1880 sa z iniciatívy Uhorskej akadémie vied a s povolením panovníka uskutočnil výskum, ktorého výsledky zhrnul predseda akadémie,

³ CSOMOR, Lajos. *Szent István koronája nyomában*. Budapest : Panoráma, 1987, s. 21-22.

⁴ KOLLER, Josephus. *De Sacra Regni Hungariae Corona Commentarius*. Pécs 1800.

⁵ Jozef Koller, ktorý videl korunu pri príležitosti korunovania Františka I., datoval spojenie latinskej a gréckej časti do obdobia vlády Bela III. (1172 – 1196). BERTÉNYI, Iván. *A magyar Szent Korona, Magyarorszáig címere és zászlaja*. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1996, s. 19.

⁶ CSOMOR, ref. 3, s. 23.

biskup Arnold Ipolyi. Podáva akési dejiny koruny až po 19. storočie i jej vonkajší opis. Dielo neprineslo nič prevratné, korunu definovali ako zloženú z dvoch častí, pričom dátum presnejšie neurčili. Obruč vraj mohol dostať Gejza od Michaela VII. Dukasa ako dar za svoju hrdinskosť, keď sa zastal gréckych vojakov pred uhorským kráľom Šalamúnom, ktorý ich chcel zajať po bitke proti Pečenehom.⁷ Nemožno to však podprieť žiadnymi dôkazmi.

Latinskú časť koruny pripisujú jednoznačne Štefanovi I., odvolávajúc sa na pápežskú bulu Silvestra II. Išlo o dokument údajne z 27. marca roku 1000, akýsi sprievodný list spomínaného aktu zaslania koruny prostredníctvom biskupa Astrika budúcemu uhorskému kráľovi Štefanovi. Úryvok z tejto listiny v preklade znie: *„Preto sme ti, syn náš slávny, všetko, čo si od nás a od apoštolskej stolice žiadal: korunu, kráľovský titul, Ostrihomské arcibiskupstvo a ďalšie biskupstvá, skrze všemohúceho Boha a apoštolov Petra a Pavla radi povolili, povoľujeme a udeľujeme aj s našim apoštolským požehnaním, tak ako nám to bolo vopred zjavené a prikázané. Aj kráľovstvo, ktoré tvoja veľkorysosť venovala sv. Petrovi, spolu s tebou i tvoj súčasný a budúci uhorský ľud a národ berúc pod ochranu svätej rímskej cirkvi, oddávame a udeľujeme tvojej múdrosti, tvojim dedičom a zákonným potomkom, aby ju mali, držali, viedli, spravovali a vlastnili. Ktokoľvek budú tvoji dediči a nástupcovia, po tom, čo budú legitímne zvolení veľmožmi krajiny, nech sú tiež povinní preukazovať náležitú poslušnosť a úctivosť podobne nám a našim nástupcom [...]. Aby potom korunou, ktorú posielame, ste boli ty aj oni korunovaní obradne podľa spôsobu, ktorý sme oznámili tvojim poslom [...].“*⁸ Túto pápežskú bulu našiel v polovici 16. storočia kancelár, päťkostolský, neskôr jágerský biskup a napokon ostrihomský arcibiskup Antun Vrančić v Trogire. Listinu však už v minulosti mnoho historikov spochybnilo a vyhlásilo za falzifikát, najmä pre nedôveryhodné objavenie, štruktúru i údajne vsunuté prvky. Ipolyi sa listiny zastával a tvrdil, že pochybné časti listiny nespochybňujú automaticky aj časti hovoriace o darovaní koruny.

⁷ IPOLYI, Arnold. *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása*. Budapest : Magyar Tudományok Akadémia, 1886, s. 67, 145.

⁸ Silvester Episcopus, Servus Servorum Dei, Stephano Duci Ungarorum salutem, et Apostolica benedictionem. „[...] *Quare gloriose fili cuncta a nobis, et sede Apostolica expostulata, diadema, nomenque regium, Strigoniensem Metropolim, et reliquos episcopatus, de Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate, praemonente atque ita iubente eodem omnipotente Deo, cum Apostolica et nostra benedictione libenter concessimus, concedimus, et impertimur. Regnum quoque a Munificentia tua S. Petro oblatum, teque una, ac gentem, et Nationem Ungaricam praesentem et futuram, sub protectionem sanctae romanae Ecclesiae acceptantes, prudentiae tuae Heredibus, ac legitimis successoribus tuis habendum, tenendum, regendum, gubernandum, ac possidendum reddimus et conferimus. Qui quidem Heredes ac Successores tui quicumque, posteaquam per Optimates legitime electi fuerint, teneantur similiter nobis ac Successoribus nostris [...] debitam obedientiam, ac reverentiam exhibere [...]. Ut postquam tu et illi corona, quam mittimus, rite iuxta formulam Legatis tuis traditam, coronatus vel coronati exstiteritis [...] Data Romae VI. Kal. April. Indictione decima tertia. – Inchoffer, Annal. Ecclesiast. Hung. 1644. Romae. pag. 256. – Fejér Codex Diplom. Hung. I. 274.“ Citované podľa: IPOLYI, ref. 7, s. 34-37.*

Po druhej svetovej vojne sa koruna dostala do úschovy Spojených štátov amerických, kde strávila nasledujúcich 33 rokov. Príležitosť na jej previerku mali napríklad americký historik umenia Patrik J. Kelleher (1951) a Nemeč Alfred Boeckler (1956). Podľa Kellehera boli vrchné oblúky pôvodne rovné a neboli originálne vyhotovené pre korunu. Nazdával sa, že sa mohli nachádzať na obale, na doske knihy evanjelií patriacej Štefanovi alebo jeho manželke kráľovnej Gizele, prípadne boli sňaté z iného predmetu. Neznámy predmet dotoval do obdobia okolo roku 1000, zároveň však nemalo ísť o románsky štýl.⁹ Boeckler dotoval vrchnú časť koruny do 12. storočia a za miesto vzniku určil Uhorsko. Domnieval sa, že tvorca svätej koruny vytvoril emaily latinskej koruny podľa vzoru gréckej obruče a tiež podľa vzoru tzv. Monomachovej koruny.¹⁰ Svätá koruna teda mala vzniknúť v Uhorsku, t. j. v krajine, kde boli oba tieto predmety známe.¹¹

V roku 1966 vydal Joseph Deér knihu o svätej korune,¹² v ktorej kráčajúc po stopách Boecklera zaujal stanovisko, že obruč pravdepodobne nie je byzantského pôvodu, pretože štýl a spôsob, akým bola vyhotovená, nie je na takúto provenienciu dostatočne jemný. Napríklad spôsob, akým sú drahokamy pripevnené k obruči nebol typicky byzantský. Obruč mohla byť preto vyrobená v Uhorsku, pričom emaily by pochádzali z Byzantskej ríše.

Výraznejší pokrok v skúmaní koruny nastal až po roku 1978, keď ju USA vrátili Maďarsku. Domáci vedci, zlatníci, inžinieri a historici mohli konečne dôkladne korunu preskúmať a vykonať aj merania z bezprostrednej blízkosti, nie iba analyzovať viac či menej presné kresby a grafické zobrazenia svojich predchodcov. V septembri 1981 usporiadali v Maďarskom národnom múzeu konferenciu o problematike koruny a ostatných korunovačných insígnií za účasti domácich i zahraničných odborníkov. Venovali sa otázke vhodnej úschovy klenotov, ale odznelo aj mnoho prednášok o pôvode a vzniku koruny. Jedna časť vedcov pokračovala v názore o dvoch spojených častiach, teda rozoberali osobitne grécku a latinskú korunu, ale čo sa týka konkrétností, ich názory sa líšili. Kým jedni považovali grécku obruč za ženský diadém (ako kedysi J. Deér), iní za mužskú korunu patriacu Gejzovi I. (Gy. Györffy, P. Váczy, Sz. Vajay), latinskú korunu videli niektorí ako

⁹ Porovnaj BERTÉNYI, ref. 5, s. 28-29; CSOMOR, ref. 3, s. 24-26.

¹⁰ Tzv. Monomachova koruna je klenot pochádzajúci z obdobia rokov 1042 až 1050. Objavili ju v roku 1860 v Ivanke pri Nitre. Jej emailové platničky zobrazujú okrem iného cisára Konštantína IX. Monomacha a spoluvládkyne cisárovne Zoe a Theodoru. „Grécke nápisy emailových obrázkov, ako aj ich vynikajúca technika sú jasným dôkazom byzantského pôvodu. V tomto ohľade sú nepochybne najviac príbuzné emailovým doštičkám spodnej časti našej koruny, a to nielen čo sa týka časového faktoru, ale aj použitej techniky.“ IPOLYI, ref. 7, s. 166.

¹¹ Porovnaj BERTÉNYI, ref. 5, s. 28-31; CSOMOR, ref. 3, s. 24-26.

¹² DEÉR, Joseph. *Die Heilige Krone Ungarns*. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1966, s. 185-187.

uhorské dielo z 12. – 13. storočia (viedenský profesor H. Filitz)¹³, iní zase ako pôvodne štvorramenný predmet latinského pôvodu prispôbený neskôr na účely koruny (É. Kovács).

Konferencia však priniesla aj prekvapivé momenty. Štvorčlenná skupinka inžinierov a matematikov (M. Beöthy, A. Fehér, Cs. Ferencz, I. Ferenczné Árkos) predstavila svoje zistenie, že celá koruna je skonštruovaná podľa pravidiel zlatého rezu. Rozmery koruny sú zmeniteľné do stredovekého merného systému podľa palcov, na základe ktorého si potom môžeme všimnúť nápadné zhody medzi rozmermi prvkov spodnej a vrchnej časti koruny. Záverom ich vedeckej analýzy bolo, že koruna musela byť zhotovená od začiatku ako jeden súladný celok.¹⁴ Okrem toho skonštatovali, že uhol naklonenia kríža na vrchole koruny sa rovná nakloneniu zemskej osi (aj keď toto stanovisko zaujal už aj S. Bosnyák niekoľko rokov pred nimi). Na korune sa tiež podľa nich pravidelne opakuje číslo 9 v rôznych kombináciách.¹⁵

Vedci sa však dištancovali od vnášania kozmologických, numerologických či iných symbolických znakov a ich výkladu do dejín koruny a skupinku skepticky ignorovali ako diletantov. Ich vedecký poznatok o celistvosti koruny však podoprela ďalšia skupina odborníkov – zlatníkov (L. Csomor, B. Csontos, L. Rezső, M. Poór)¹⁶, pretože zistili, že email Michaela VII. Dukasa je väčší než jeho obruba. Obruba bola vyrovnaná a email neodborne pripevnený na jej hranu. Podľa autorov ani obrázok Michaela VII. Dukasa, ani Gejzu a Konštantína na zadnej časti koruny neboli na korune pôvodne, teda rok 1074 ako terminus post quem odpadá. Dátum výroby koruny – ako jedného celku – určili na roky 750 až 1000. Podľa nich mohla patriť Štefanovi I., ale mohla vzniknúť ešte skôr. Čo sa týka naklonenia kríža, tu potvrdili oficiálne stanovisko, totiž, že pôvodne bol kríž rovný a len v dôsledku vonkajšieho nárazu alebo tlaku bol pokrivený. Aj historik umenia G. Pap potvrdzuje stanovisko celistvej koruny. Analýzou postáv na jednotlivých – i menených – emailoch dospel k názoru, že ide o dôkladne premyslený program, umiestnenie a usporiadanie jednotlivých doštičiek nie je náhodné.

Doposiaľ teda neexistuje jednotné vedecké stanovisko o mieste a čase vzniku koruny. V súčasnosti by sme teórie o pôvode a vzniku koruny mohli rozdeliť na oficiálny, ortodoxný prúd, ktorý je zástancom spojenia koruny z dvoch vzájomne nesúvisiacich častí, gréckej a latinskej. Aj táto vetva sa však ďalej člení, pretože niektorí datujú ich spojenie do čias Gejzu

¹³ Profesor Filitz k tomuto zisteniu dospel na základe porovnania filigránov latinskej koruny, ornamentov korunovačného žezla a ornamentov jedného salzburského kríža. Filigrány všetkých troch predmetov svedčia o tom istom mieste pôvodu, ktorým bolo Uhorsko. BERTÉNYI, ref. 5, s. 42.

¹⁴ CSOMOR, ref. 3, s. 31, 35.

¹⁵ BERTÉNYI, ref. 5, s. 44-45.

¹⁶ *Tamže*, s. 46-47.

I., iní do čias kráľa Kolomana, Bela III. či Mateja Korvína. V dobe Mateja Korvína to však rozhodne nemohlo byť. Už z roku 1440 totiž poznáme vonkajší opis svätej koruny, ktorý vznikol pri príležitosti jej založenia Alžbetou Habsburskou nemeckému cisárovi.¹⁷ Tieto názory sa nezhodujú ani čo sa týka pôvodného tvaru, účelu a vzniku oblúkov respektíve obruče. Popri tom sa objavil alternatívny, tzv. funkcionalistický¹⁸ prúd, pokladajúci korunu za jednotne skonštruovaný celok.

Málo sa hovorí o medailónoch – emailoch svätej koruny. Keďže niektoré z nich sú obzvlášť relevantné pre skúmanie vzniku koruny, nasledovnú časť venujem ich podrobnejšiemu opisu.

Pantokrator

Na vrchnej časti prekrížených oblúkov tzv. latinskej koruny sa nachádza Pantokrator (=Vševládny, Všemohúci), pán a stvoriteľ neba i zeme, ktorý oddelil svetlo od tmy. Obrázok Maiestas Domini totiž v ikonológii predstavuje božskú výsosť Pána. Nad Pantokratorom sa nenachádza žiadny nápis, ale po jeho pravici je Slnko s ôsmymi lúčmi a po ľavici Mesiac s deviatimi bodkami symbolizujúcimi pravdepodobne hviezdy alebo planéty. Po stranách trónu sú štylizované stromy (cyprus alebo céder) – stromy života.¹⁹

Apoštolí

Na vrchnej časti koruny, po ramenách oblúkov sa nachádza osem apoštolov s latinskými nápismi SCS, čiže sanctus = svätý.

1) Prvým je svätý Peter, popredný z apoštolov. Na korune je zobrazený s dvoma symbolickými kľúčmi, jeden drží v pravej ruke, druhý mu visí z ľavého zápästia. Pôvodne sa nazýval Šimon, no Ježiš mu dal meno Kéfas (= skala, aram.). „*A ja ti hovorím: Ty si Peter*

¹⁷ Podľa záložnej listiny z 3. augusta 1440, spísanej v Bratislave, dala kráľovná Alžbeta Habsburská kráľovskú korunu do zálohu Fridrichovi IV. za 2500 zlatých. Fridrich prevzatie koruny potvrdil v listine datovanej toho istého dňa v Hainburgu s dodatkom, že sumu nesmie žiadať späť pred uplynutím dvoch rokov. „*Ain guldeine coron, mit drein und funfzig saphyrn, funfzig palaysen, ainem smaragd und mit dreihundert und acht und dreissig perlein und dem seidein hewblein, das darin ist, newn markh und sechs lot.*“ Jahrbuch d. Kunsthistorischen Sammlungen d. allerhöchsten Kiaserhauses I. Band, II. Theil. Quellen zur Geschichte der kaiserlichen Haussammlungen, XII. lap, 60. strán; Quellen und Forschungen zur vaterl. Geschichte. Wien, 1849. Birk, Beiträge zur Geschichte der Königin Elisabeth von Ungarn. 213-221. Citované podľa: IPOLYI, ref. 7, s. 98.

¹⁸ Pomenovanie „funkcionalistický“ používa G. Pap pre tie vedecké názory vzniknuté po roku 1978, ktoré považujú svätú korunu za jednotný celok, či už v technickom slova zmysle (súlady medzi pomermi, mierami a veľkosťami spodnej a vrchnej časti koruny), alebo v metafyzickom slova zmysle (ikonografické poslanstvo emailov, systematickosť medzi dňami v kalendári, na ktoré pripadajú mená daných svätcov). PAP, Gábor. *Angyali korona, szent csillag. A magyar Szent Korona*. Budapest : Két Hollós könyvesbolt, 2013, s. 18.

¹⁹ Porovnaj NYÁRY, Éva. *A magyar Szent Korona zománcképei*. Budapest : Magyar Ház Kiadó, 2002, s. 11; IPOLYI, ref. 7, s. 137-139.

(skala) a na tejto skale postavím svoju Cirkev a pekelné brány ju nepremôžu. Tebe dám kľúče od nebeského kráľovstva: čo zviažeš na zemi, bude zviazané v nebi, a čo rozviažeš na zemi, bude rozviazané v nebi.“ (Mt 16:18-19) Peter údajne pôsobil a zomrel ako mučeník v Ríme.²⁰

2) Po ľavej strane Pantokratora sa nachádza apoštol Pavol, najskôr horlivý prenasledovateľ kresťanov, po obrátení na kresťanskú vieru kresťanský teológ a mučeník. Na korune je zobrazený s knihou v ľavej ruke, kým držanie pravej ruky symbolizuje príkaz dodržiavať Ježišove zákony.²¹

3) Ďalej svätý Ján, najmladší Ježišov apoštol, „miláčik Pánov“, brat Jakuba Staršieho. Jeho vyobrazenie sa nachádza na čelnom ramene oblúku.²²

4) Svätý Jakub, starší brat apoštola Jána, Zebedejov syn. Bol prvým apoštolom, ktorý zomrel za kresťanskú vieru. Zobrazený je s krížom a so stočeným pergamenovým zvitkom v ruke.²³ Jeho nápis znie SCS IACOBUS, preto sa objavili aj špekulácie, že by to mohlo znamenať aj Jakuba zo Starého zákona, resp. že zobrazenie je schválne akoby dvojzmyselné, spájajúce židovskú a kresťanskú vieru. Všeobecne je však prijatý názor, že musí ísť o apoštola Jakuba Staršieho (medzi dvanástimi bol totiž aj Jakub Mladší, syn Alfejov), lebo pri transfigurácii Krista boli prítomní práve iba Peter, Jakub Starší a jeho brat Ján²⁴ a spolu s Ondrejom tvorili štvoricu Kristových najobľúbenejších učeníkov.

5) Apoštol a mučeník svätý Ondrej, brat apoštola Petra, vo východných cirkvách nazývaný Prvopovoláný. V evanjelických zoznamoch apoštolov sa jeho meno uvádza medzi prvými štyrmi. Pôsobil pravdepodobne v Skýtii, na Balkáne a v Malej Ázii.²⁵

6) Apoštol svätý Filip z galilejskej Betsaidy. Presvedčil Natanaela (Bartolomeja), aby nasledoval Ježiša. Bol pri tom, keď Ježiš nasýtil päťtisíc ľudí. Evanjelium hlásal po odchode z Júdey v Skýtii a Frýgii.²⁶

7) Svätý Tomáš sa nachádza na zadnom ramene oblúku, za doštičkou Dukasa tak, že mu vidno len hlavu a krk. „Neveriaci“ Tomáš, ktorý potreboval na vieru hmatateľný dôkaz,

²⁰ NYÁRY, ref. 19, s. 37; FARMER, David Hugh. *Oxfordský lexikón svätcov*. Bratislava : Kalligram, 1996, s. 412-413.

²¹ NYÁRY, ref. 19, s. 39; FARMER, ref. 20, s. 406-407.

²² NYÁRY, ref. 19, s.41; FARMER, ref. 20, s. 257.

²³ NYÁRY, ref. 19, s. 43; FARMER, , ref. 20, s. 253.

²⁴ „O šesť dní vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a jeho brata Jána a vyviedol ich na vysoký vrch do samoty. Tam sa pred nimi premenil: tvár mu zažiarila sťa slnko a odev mu zbelel ako svetlo.“ Mt 17:1-2 „Asi o osem dní po týchto slovách vzal so sebou Petra, Jána a Jakuba a vystúpil na vrch modliť sa. Ako sa modlil, zmenil sa vzhľad jeho tváre a jeho odev zažiaril belobou.“ Lk 9:28-29. „O šesť dní vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a Jána a len ich vyviedol na vysoký vrch do samoty. Tam sa pred nimi premenil.“ Mk 9:2.

²⁵ NYÁRY, ref. 19, s. 49; FARMER, ref. 20, s. 43.

²⁶ NYÁRY, ref. 19, s. 47; FARMER, ref. 20, s. 182-183.

pôsobil neskôr medzi Sýrčanmi, Partmi (v Perzii) a vraj aj v Indii. Údajné Tomášove spisy (skutky, evanjelium, apokalypsa) sa považujú za apokryfické.²⁷

8) Posledná doštička latinskej koruny je dnes už úplne zakrytá obrázkom Ježiša Krista, patriacim už k obruči. Z diela J. Kollera z roku 1800 však vieme, že vtedy bol ešte čitateľný nápis doštičky: ARTHOLO, ale iba nápis, pretože postavu vidieť nebolo. Dnes už aj tento nápis možno identifikovať iba technickými prístrojmi, pretože naň prilieha doštička Krista. Neviditeľná postava bola identifikovaná ako apoštol Bartolomej napriek tomu, že tam chýba skratka SCS²⁸ a – ako skonštatoval aj kanonik Koller – meno Bartolomej (Bartholomeus) nikdy nebolo skrácované na Artholo.²⁹ Svätý Bartolomej, nazývaný tiež Natanael a spomínaný často s apoštolom Filipom, na začiatku tiež zapochyboval o Ježišovi pýtajúc sa, či z Nazaretu môže prísť niečo dobré (Jn 1:46). Na emaile boli veľmi podobné ornamenty ako na emaile Filipa, ale je značne poškodený.

Ježiš Kristus

V strede obruče vpredú je zobrazený Ježiš Kristus s gréckymi monogramami IC (Jesus) – XC (Christos). Aj tu figuruje v pozícii Maiestas Domini, na tróne, súdiac živých i mŕtvych.³⁰ Po stranách trónu sú opäť štylizované stromy. Pravou rukou dáva požehnanie, v ľavej drží knihu.

Archanjeli

Na obruči sa ďalej nachádzajú dvaja archanjeli otočení smerom k postave Krista: svätý Michal, vodca nebeských zástupcov, premožiteľ Lucifera, bojovník a ochranca proti silám zla, a na druhej strane svätý Gabriel, anjel zvestovania a milosti, ktorý oznámil Márii narodenie Krista (Lk 1:26-38), či Danielovi príchod Mesiáša v Starom zákone (Dan 9:20-26).

Svätcí

Na obruči je vedľa archanjela Michala umiestnený ďalší bojovník – svätý Juraj, rímsky vojak, ktorý zomrel ako mučeník za čias cisára Diokleciána a je známy najmä z legendy o súboji s drakom. Na druhej strane vedľa archanjela Gabriela je svätý Demeter. Tento ranokresťanský mučeník zastával pôvodne funkciu prokonzula v Solúne, ale vo svojej vysokej funkcii rímskeho úradníka sa vzoprel cisárovi, keď odmietal prenasledovať

²⁷ NYÁRY, ref. 19, s. 45; FARMER, ref. 20, s. 485-486.

²⁸ NYÁRY, ref. 19, s. 51.

²⁹ PAP, ref. 18, s. 43.

³⁰ IPOLYI, ref. 7, s. 146.

kresťanov. Uväznili ho a zabili okolo roku 300. Vo väzení však, tak ako aj predtým na slobode, naďalej ohlasoval Krista.³¹ Postupujúc smerom dozadu po obruči, na strane „bojovníkov“ je vedľa svätého Juraja svätý Kozma a na opačnej strane jeho brat-dvojča svätý Damián. Kozma a Damián pôsobili ako nezištní lekári. Popri liečení hlásali evanjelium, za čo zaplatili mučeníckou smrťou. Dnes sú patrónmi lekárov, medikov a farmaceutov.³² Skutočnosť, že na kráľovskej korune na nachádzajú podoby svätcov – lekárov môže znamenať, že títo svätci „dohliadajú“ na zdravie panovníka (S. Bálint), prípadne sa ich prítomnosť na korune interpretuje ako symbol nezištnej nebeskej múdrosti a vedy (Gy. Moravcsik).³³

Panovníci

Dostali sme sa k zadnej trojici postáv. V strede vzadu je už vyššie spomínaný Michael VII. Dukas, byzantský cisár vládnucci v rokoch 1071 – 1078. Grécky nápis na emaile znie: ΜΙΧΗ 'Χω ΠΙΣΤΟς ΒΑςΙΛΕΥς ΡωΜΑΙωΝ Ο, Δ Κ³⁴ = Michael, v Kristovi veriaci rímsky cisár, Dukas. V ľavej ruke drží meč, v pravej labarum, na hlave má korunu s drahokamami a pendíliami.

Na obruči je ďalej email s červeným nápisom ΚωΝ ΒΑςΙΛΕΥς ΡωΜΑΙωΝ Ο ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΗΤΟς³⁵ = rímsky cisár Konštantín Porfyrogetet (t. j. v purpure zrodený). Konštantín VII. Porfyrogetet, autor niekoľkých známych spisov, napríklad diela *De administrando imperio*, bol byzantským cisárom v rokoch 912 – 959. Vedci, ktorí zadnú trojicu panovníkov označujú za rovesníkov, však tvrdia, že ide o Dukasovho maloletého syna Konštantína alebo Dukasovho brata, spoluvládcu Konstanciosa.

Napokon sa na zadnej časti obruče nachádza aj doštička s nápisom ΓΕωΒΙΤΖΑ'ς ΠΙΣΤΟς 'ΚΡΑΛΗς ΤΟΥΡΚΙΑς³⁶ = verný/veriaci³⁷ vládca Geobitz(as), kráľ Turkie. Prevažná väčšina autorov je presvedčená (okrem iných A. Ipolyi, J. Deér, I. Bertényi, É. Nyáry, Zs. Lovag, É. Kovács), že neznáme meno Geobitz(as) označuje uhorského kráľa Gejzu I.

³¹ NYÁRY, ref. 19, s. 25.

³² NYÁRY, ref. 19, s. 27.

³³ CSOMOR, ref. 3, s. 14; KOVÁCS, Éva – LOVAG, Zsuzsa. *A magyar koronázási jelvények*. Budapest : Corvina, 1980, s. 23-24.

³⁴ IPOLYI, ref. 7, s. 147; REMETE, Farkas László. *Magyarság kincsei*, s. 37. [cit. 2014-1-27] Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/12300/12318/12318.pdf>>.

³⁵ IPOLYI, ref. 7, s. 148; REMETE, ref. 34, s. 37.

³⁶ IPOLYI, ref. 7, s. 149; REMETE, ref. 34, s. 37.

³⁷ Gy. Moravcsik videl vo výraze „pistos“ určitú dvojsmyšlenosť, ktorá vôbec nemusí byť náhodná. Znamenať to môže buď „v Kristovi veriaci“ alebo aj „verný“ (cisárovi). Prvá z uvedených možností prekladu sa zdá byť správnejšia, nakoľko táto formula sa objavovala aj na byzantských minciach vedľa cisárovhovo mena. KOVÁCS – LOVAG, ref. 33, s. 42.

(1074 – 1077). Iní nesúhlasia hovoriac, že Turkia bolo pomenovanie z 10. storočia a nikdy sa nepoužívalo pre kresťanské Uhorsko. Z diela Konštantína Porfyrogeneta sa dozvedáme, že Turkia sa nachádzala medzi riekami Timiș, Mureș (Mureș), Criș a Tisa. Jej obyvatelia na východe susedili s Bulharmi, ktorých oddeľoval Dunaj, na sever od nich žili Pečenehovia, na západe Frankovia a na juhu Chorváti. Mocný vládca Turkie Árpád mal štyroch synov.³⁸ Od konca 10. storočia však uhorskí králi nie sú označovaní titulom „kráľ Turkie“. „*Dôkazom toho je zakladacia listina kláštora mníšok vo vesprémskej doline (997 – 1002) a latinská zakladacia listina pannonhalmského opátstva (1001)*“.³⁹ Vychádzajúc z uvedeného, by v prípade mena Geobitz(as) nemohlo ísť o Gejzu I., ale o vládcu z 10. storočia. Navyše meno Gejza sa v Byzantskej ríši písalo ako Geica, Jaca, Jesse, nie však Geobitz [Jeovič]⁴⁰. Arnold Ipolyi mal svojho času vysvetlenie aj na túto skutočnosť. Po belehradskom víťazstve Gejzu mohli vraj Byzantínci prebrať jeho meno od susedných južných Slovanov v takejto slovanskej podobe s príponou „vitz“ alebo „vič“.⁴¹ Alternatívne vôbec nemusí ísť o vlastné meno, ale o staromaďarskú hodnotu alebo funkciu, a to o vládcu hornatej zeme (tzv. gyla/gyula).⁴²

Teraz, keď už poznáme jednotlivé emaily koruny, predstavme si hlavné argumenty oficiálneho ako aj funkcionalistického prúdu.

Názor 1: Vznikla zložením z dvoch častí

Prvým argumentom v prospech tohto názoru je fakt, že na latinskej korune sa nachádza iba osem apoštolov. Keďže chýbajú štyria z dvanástich Ježišových učeníkov, predpokladá sa, že vrchná časť koruny vyzerala pôvodne inak a bola k obruči pripojená neskôr.⁴³ Jedna možnosť je, že oblúky boli pôvodne dlhšie, a teda pôvodne na nich boli umiestnení aj ostatní apoštoli. Eventuálne mohli byť doštičky sňaté z nejakého iného predmetu, na ktorom bolo spolu dvanásť apoštolov (J. Hampel, P. J. Kelleher).⁴⁴

³⁸ MORAVCSIK, Gyula – JENKINS, Romilly J. H.. *Constantine Porphyrogenitus. De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins. Washington, D. C. : The Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1967, kapitola 40, s. 176-179. ISBN 0884020215.

³⁹ REMETE, ref. 34, s. 38.

⁴⁰ PAP, ref. 18, s. 79.

⁴¹ IPOLYI, ref. 7, s. 149.

⁴² ΓΕω = zem + BITZA (βίτσα, vitsa) = bič, prút, palica, vetva (starogr.); BITZA (βίτζα, vitsa, vitca, vica) = kopec, vysočina, prudký svah (staroslov.). Citované podľa: REMETE, ref. 34, s. 37. Pozri tiež MORAVCSIK – JENKINS, ref. 38, s. 176-179; GYÖRFFY, György (ed.). *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról – Kortársak és krónikások híradásai*. Budapest : Gondolat Kiadó, 1986, s. 284.

⁴³ KOVÁCS – LOVAG, ref. 33, s. 43, 54.

⁴⁴ CSOMOR, ref. 3, s. 23-26.

Na korune sa nachádza Pantokrator dvakrát (na vrchole koruny pod krížom a na čelnej strane obruče), navyše vo veľmi podobnom prevedení. Nebol dôvod zobrazovať Všemohúceho dvakrát na jednom a tom istom diele. Keby boli korunu od začiatku vyhotovili ako jeden celok, Pantokratora by na ňu neboli umiestnili duplicitne.⁴⁵

Zlato obruče a oblúkov je rôznej kvality: vrchná časť je jemnejšia, mäkšia a žltšia. Obruč je vyrobená zo svetlejšieho zlata s väčším podielom striebra a je masívnejšia. Rozdielnosť kvality zlata implikuje, že jednotlivé časti vznikli v inom čase, na inom mieste či rukou iného majstra. Potvrdzujú to aj odlišné spôsoby spájania: kým vrchnú platničku s Pantokratorom pripevnili k oblúkom spájkovaním, konce oblúkov sú k obruči prinitované.⁴⁶

Líši sa technika smaltu a umelecký štýl: emaily latinskej koruny sú zdobené filigránom, celá plocha platničiek je smaltovaná, ozdobné perly a almandin sú striedavo zasadené do obruby a okraje oblúkov sú zdobené drobným perlovým drôtom. Naproti tomu na gréckej korune nie sú filigrány a platničky nie sú pokryté smaltom po celej ploche. Platničky latinskej koruny sú primitívnejšie než tie na gréckej korune. Postavy apoštolov sú neforemné, vlasy majú neprirodzené. Na druhej strane doštičky obruče však vykazujú znaky veľmi vyspelého emailérstva. Na korune sú použité v zásade rovnaké farby s tým rozdielom, že farby na obruči sú kompozične lepšie vyvážené.⁴⁷ T. Bogyay v roku 1989 prezentoval svoje vedecké zistenia, že perlové rady po stranách obruče respektíve oblúkov (pántov) nie sú rovnakého druhu, nevznikli rovnakou technikou.⁴⁸

Častým argumentom v prospech teórie spojenia koruny z dvoch pôvodne samostatných častí je skutočnosť, že jazykom vrchnej časti koruny je latinčina, kým na obruči sú všetky nápisy v gréčtine.

Názor 2: Vznikla ako jednotný celok

Skupina zlatníkov v roku 1983 preukázala, že filigránový vzor je na konci oblúkov ukončený, nepokračuje ďalej. Vyplýva z toho, že ramená oblúkov neboli orezané a teda neodstránili sa z nich žiadne ďalšie emaily.⁴⁹ Platničky boli od začiatku oblé, pretože dodatočným ohnutím by sa boli poškodili.⁵⁰ Na oblúkoch sa teda od začiatku nachádzalo iba osem apoštolov. Okrem toho nie je povinnosťou zobrazovať všetkých dvanástich učeníkov

⁴⁵ IPOLYI, ref. 7, s. 146.

⁴⁶ TÓTH, Endre – SZELÉNYI, Károly. *A magyar Szent Korona. Királyok és koronázások*. Budapest : Kossuth Kiadó, 2000, s. 17-18, 23.

⁴⁷ KOVÁCS – LOVAG, ref. 33, s. 55, 57.

⁴⁸ BERTÉNYI, ref. 5, s. 50.

⁴⁹ CSOMOR, ref. 3, s. 51-53.

⁵⁰ *Tamže*, s. 54-57.

spoločne na jednom diele, iba ak si to vyžaduje tematika (ako je to napríklad v prípade Poslednej večere).⁵¹ Navyše apoštol Pavol nepatrí medzi „Dvanástich“ a predsa je umiestnený na korune. Pridaním zvyšných štyroch Ježišových apoštolov by ich už bolo trinásť.

Emailové platničky apoštolov vyzerajú inak než vrchný Pantokrator. Ten sa naozaj podobá spodnému Pantokratorovi gréckej koruny, a práve preto oblúky a obruč tvoria súladný jednotný celok. Kým vrchný predstavuje Boha Otca, spodný zobrazuje Syna – Ježiša Krista, čiže niet dôvod na pochybnosti: umiestnenie dvoch Pantokratorov na jednu a tú istú korunu je úmyselné a symbolické. Počas korunovácie nikto nemohol uzrieť vrchného Pantokratora, tak ako nikto nikdy neuzrel Stvoriteľa. Ľudskému oku bol viditeľný len Ježiš Kristus.

Jemnosť zlata vrchnej časti koruny len potvrdzuje, že tá nemohla byť samostatným (liturgickým či iným) predmetom, ale musela byť pripevnená k nejakej obruči. Niet však dôkazu o tom, že k oblúkom bola pôvodne pripevnená iná, než súčasná obruč. Obruč musí byť tak či tak vyrobená z pevnejšieho materiálu, aby celú konštrukciu udržala.

Tzv. priehradkový smalt, ktorý tvorca koruny použil, bol dlho považovaný za byzantské umenie. V Európe sa zachovalo niekoľko pamiatok tejto smaltovacej techniky a nie všetky z nich sú jednoznačne byzantského pôvodu. Byzantský štýl emailovania používali aj na území dnešného Gruzínska, Ruska, Francúzska, Nemecka či Talianska.

Postavy na obruči sa môžu zdať dokonalejšie len na prvý pohľad, pretože tri z nich – Dukas, Geobitzas a Konštantín – majú vychýlené osi a nepodarené držanie rúk oproti ostatným postavám obruče, ich nápisy sú asymetrické⁵². Tieto tri doštičky sú akoby z inej dielne. Emailové platničky Pantokratorov sú podobné, vrchný teda nie je tak „primitívnou“ prácou ako sa hovorí o apoštoloch.

Ďalším argumentom v prospech jednotnosti koruny je vzťah medzi rozmermi oblúkov a obruče. Napríklad šírka oblúkov je 52 mm, šírka obruče 51 mm (zo zlatej platne ju vyrezali ako 52 mm, ale pri spracovaní skresali); dĺžka party a čelného oblúku je rovnako 315 mm; dĺžka obrázku Ježiša Krista, platničiek s apoštolmi i vodorovného ramena kríža je rovnako 47 mm atď.⁵³

Dvojazyčnosť sa v minulosti praktizovala v rímskej cirkvi a dodnes úplne nevymizla. Na kupole Baziliky sv. Petra v Ríme je tiež nápis latinsko-grécky. Dva jazyky sa na jednej

⁵¹ TÓTH – SZELÉNYI, ref. 46, s. 23.

⁵² PAP, ref. 18, s. 80-82.

⁵³ CSOMOR, ref. 3, s. 34-35.

korune mohli objaviť preto, lebo latinčina bola symbolom moci a gréčtina symbolom múdrosti a vzdelanosti.⁵⁴ Špecifickým je i písmo použité na nápisocho na korune.⁵⁵

Vidíme, že jeden a ten istý prvok môže slúžiť ako argument pre obe názorové skupiny (napríklad rozdielnosť akosti zlata alebo prítomnosť Pantokratora na korune dvakrát), kým jedni v ňom vidia dôkaz o dvoch osobitných častiach, iní to považujú za argument v prospech celku.

Ambivalentné sú aj názory na písomné pramene. Napríklad príbeh o zaslaní koruny pápežom Silvestrom II. Štefanovi I. spočíva najmä na spomínanej Hartvikovej legende, na pravdepodobne sfalšovanej Silvestrovskej bule objavenej v 16. storočí v Dalmácii a tiež na kronike Thietmara z Merseburgu. V Hartvikovej legende sa spomína len pápež, bez uvedenia konkrétneho mena. Zato presne pomenovaný je poľské knieža Mešek (*Mischa*), žiadajúci prostredníctvom poslov o korunu.⁵⁶ Avšak Mešek I. († 992) z rodu Piastovcov bol v čase korunovania uhorského kráľa Štefana už osem rokov mŕtvy. Rovesníkom Štefana I. bol Boleslav I. Chrabrý († 1025). Je možné, že pápež viac ako osem rokov uschovával korunu a rozmýšľal komu ju dať? Thietmar, kronikár rímskonemeckého cisára Otta III., v tejto súvislosti napísal, že Vajk⁵⁷ založil vo svojom kráľovstve biskupstvá a prijal korunu a požehnanie.⁵⁸ Podľa názoru medievalistu P. Váczyho slová *coronam et benedictionem accepit* neznamenal fyzické zaslanie koruny Štefanovi, ale to, že rímska cirkev oficiálne uznala Štefanovo (Vajkovo) už existujúce kráľovstvo.⁵⁹

⁵⁴ NYÁRY, ref. 19, s. 8.

⁵⁵ Nápisy ôsmich apoštolov sú v kapitálnom písme. Platničky Tomáša a Pavla pritom majú jedno špecifikum, konkrétne pri písmenách T a U. Napísané sú zvláštnou formou, ktorú poznáme z byzantských mincí. Keď sa od polovice 11. storočia začali používať nápisy v gréčtine, aj tieto špecifické formy písmen T a U vymizli. Toto zistenie nedokazuje, že koruna vznikla naraz ako jednotný celok, ale poukazuje na to, že aj oblúky nesú v sebe určité byzantské prvky a predovšetkým na to, že platničky apoštolov museli vzniknúť do polovice 11. storočia. TÓTH – SZELÉNYI, ref. 46, s. 24. Na druhej strane písmeno A v mene Tomáša je údajne napísané východogótskym štýlom, kým v mene Pavla je skôr byzantského rázu. REMETE, ref. 34, s. 40-41.

⁵⁶ „*Eodem forte tempore Mischa, Poloniorum dux, christianam cum suis amplexus fidem, missis ad Romane sedis antistitem nunciis, apostolica fulciri benedictione ac regio postulaverat diademate redimiri. Cuius petitioni annuens papa coronam egregii operis parari iam fecerat, quam illi cum benedictione et regni gloria mittere decreverat.*“ BARTONIEK, Emma (ed.). *Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*. In SZENTPÉTERY, Imre (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum II*. Reprint Budapest 1999, s. 413.

⁵⁷ = Štefanovo pohanské meno.

⁵⁸ „*Imperatoris autem praedicti gratia et hortatu gener Henrici bavariorum, Vaic in regno suo episcopales cathedras faciens, coronam et benedictionem accepit.* Thietmar, Pertz, Monum. Germ. SS. III. 784. ” Rovnako sa o udalosti zmieňujú saské anály z 12. storočia, ktoré to zrejme prebrali od biskupa Thietmara: „*Vaic rex Pannoniae - - coronam et benedictionem accepit.* Annalista Saxo. Pertz. Monum. SS. VI. 644.” Citované podľa: IPOLYI, ref. 7, s. 56-57.

⁵⁹ VÁCZY, Péter. *Merseburgi Thietmar a magyar királykoronázásról, Történeti Szemle*, 1985, 628–642. = Thietmar von Merseburg über die ungarische Königskronung, *Insignia Regni Hungariae*, 1983, 29= *A magyar koronáról*, In *A magyar történelem korai századaiból*, Budapest, 1994, 77. Citované podľa: TÓTH, Endre. *Szent István és a koronázási jelvények*, 2. rész. [cit. 2014-1-27] Dostupné na internete: <http://www.magyszemle.hu/cikk/20111115_szent_istvan_es_a_koronazasi_jelvények_2>.

V roku 1044 kráľ Samuel Aba prehrál bitku pri Ménfő. Ako sa dozvedáme z listu pápeža Gregora VII., nemecký kráľ, neskôr rímskonemecký cisár Henrich III. údajne poslal Samuelovu zlatú kopiju i korunu do Ríma. Týmto argumentujú najčastejšie tí, ktorí tvrdia, že súčasná svätá koruna nie je tá, ktorú mohol dostať prvý uhorský kráľ Štefan a preto prívlastok „svätoštefanská“ koruna ani nie je správne používať. Čo sa stalo s pôvodnou korunou neskôr, na to vysvetlenie nemajú. Historický prameň *Annales Altahenses Maiores* však vie len o zaslaní kopije a aj milánsky posol videl len vyvesenú kopiju, keď z poverenia svojho mesta navštívil v roku 1077 Rím. Aj keby nejakú korunu boli pápežovi zaslali, nemusela to byť práve koruna Štefana I.. Napokon práve Henrich III. mohol potrebovať korunu, aby ňou korunoval svojho chránenca Petra Orseola.⁶⁰ Po porážke Samuela Abu totižto nemecký kráľ dosadil Petra Orseola opäť na trón aj so všetkými insígniami svätého Štefana.⁶¹

Z roku 1613 sa nám zachovali memoáre v latinskom jazyku od Petra Révaia (Révay, Réva). Révai bol strážcom koruny do roku 1622. Jeho úlohou bolo korunu strážiť, pred a po korunovácii ju dôkladne prezrieť a truhlicu po jej zatvorení zapečatiť. Révai prevzal korunu do ochrany v decembri roku 1608. Videl ju však aj niekoľkokrát po tom, napríklad pri príležitosti korunovacie manželky Mateja II. (1613) či korunovacie Ferdinanda II. (1618). Révaiovo dielo *De sacrae coronae regni Hungariae* z roku 1613 je skôr historicky ladené a vonkajšiemu opisu koruny sa venuje žiaľ iba v niekoľkých riadkoch. Stručný popis však zreteľne hovorí, že na zadnej strane koruny presne oproti Spasiteľovi sa nachádza obraz Panny Márie,⁶² ďalej sú tam podľa jeho slov apoštoli, kresťanskí králi a cisári, rad martýrov s gréckymi nápismi atď. Podľa korunného strážcu teda vzadu nebol Michael VII. Dukas, ale Panna Mária, Bohorodička.

Pripomínam, že email s Dukasom je väčší, než jeho obruba, čo tiež napovedá tomu, že v obrube bol pôvodne iný email. Navyše prvá zmienka o tom, že vzadu je podoba tohto byzantského cisára, pochádza až z roku 1790, keď ju identifikoval lekár Weszprémi. Dovtedy

⁶⁰ VARGA, Géza. *A magyarság jelképei*. Budapest : Írástörténeti Kutatóintézet, 1999, s. 170-171.

⁶¹ „Ibi ergo cesar imperiali honore et latissimo preparatu ab Ungaris honoratus Petrum regem regali corona plenarie restitutum et sacris insignibus Sancti Regis Stephani more regio decoratum in regali throno manu sua deducens, in basilica gloriose genitricis Dei semper Virginis Marie regaliter sedere fecit [...].“ DOMANOVSKÝ Alexander (ed.). *Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV*. In SZENTPÉTERY, Imre (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum I*. Reprint Budapest 1999, s. 333.

⁶² “[...] in ipsa vero circumferentia fronte recta, Imago Salvatoris nostri pomum tenentis, ex adverso Diva Matris Virginis: & deinde sacerrimus Apostolorum ordo, Regumque, ac Imperatorum, Martyrumque Christianorum. Ut videre licet, literis Graecis, in cujuslibet imagines, aureis vultibus, ac propriis trophaeis per corpus totum, usque ad crucem summam mutuo consequuntur, interjectis cuilibet Sacercae Imagini gemmis ac unionibus.” RÉVAI, Peter. *Commentarius Petri de Rewa Comitatus de Turóc: De Sacra Regni Hungariae Corona*. Claudiopoli : Typis Academicis Societatis Jesu, 1735, s. 77-78.

nemáme písomnú ani grafickú zmienku o Dukasovi na korune. Mnohí autori a prívrženci funkcionalistickej verzie preto dospeli k názoru, že Michael VII. Dukas sa vraj na korune pôvodne nenachádzal, ale bol tam dosadený neskôr namiesto Panny Márie, a to pravdepodobne v rokoch 1784 až 1790 počas vlády habsburského panovníka Jozefa II. Pochybnosti okolo Dukasovho emailu sú relevantné pre datovanie vzniku koruny respektíve spojenia jej častí, v prípade, že nevznikla ako jeden celok. Ak totižto Dukas prestane byť determinujúcim faktorom, pretože nebol od začiatku jej súčasťou, odpadáva tak aj obdobie 1074 – 1077 ako terminus post quem a hypotéza, že Dukas korunu – či už celú alebo iba obruč – daroval uhorskému panovníkovi Gejzovi I.⁶³

Akademici sú však značne nedôverčiví voči Révaiovmu popisu, ktorý označujú za nepresný, málo podrobný a tvrdia, že tento strážca zrejme napísal, len čo si myslel, že by na zadnej strane koruny malo byť. Výmenu emailu, ktorá sa podľa historika G. Papa mala udiat počas vlády Jozefa II., považujú iba za hypotézu, založenú najmä na panovníkovej známej antipatii voči maďarskej šľachte. Faktom je, že doposiaľ sa nenašla žiadna písomná zmienka o premene, oprave alebo inej fyzickej zmene koruny v priebehu uvedených šiestich rokov.

Historik G. Pálffy z Maďarskej akadémie vied odmieta tvrdenia o výmene zadného emailu odvolávajúc sa na novodobo objavený prameň z roku 1618.⁶⁴ Na tomto prameni podľa neho vidno ceruzkou jemne načrtnutú postavu s byzantským žezlom v ruke. Pálffy z toho usudzuje, že ide o Dukasa, ktorého portrét sa v roku 1618 už určite nachádzal na korune. Nepopiera však viditeľné nešetrné nitovanie, ktorým mohla byť Dukasova platnička silnejšie pritiahnutá k obruči.⁶⁵ Spomínaný prameň je obyčajná skica zadného pohľadu koruny. Kresba je tak jednoduchá, že z nej podľa môjho laického názoru sotva možno vyčítať, či na spornom emaile je postava muža alebo ženy a aký predmet v ruke drží.

Záver

Svätá koruna bola významná v dvojakom zmysle. Jednak ako nehmotný predmet, pretože nadobudla postavenie právnickej osoby, najvyššieho suveréna, a bola prameňom štátnej moci. Jednak ako hmotný predmet, pretože bola nevyhnutným prostriedkom legitímnej

⁶³ PAP, ref. 18, s. 16.

⁶⁴ MOL, A 95, 1618, fol 13V.

⁶⁵ PÁLFFY, Géza. A Szent Korona és a koronáláda balesete 1638-ban. In JANKOVICS, József (ed.). *„Nem sűlyed az emberiség”. Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Budapest : MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, s. 1443. [cit. 2014-1-27] Dostupné na internete: <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Szorenyi60_teljes.pdf>.

korunovácie. Išlo však o inauguračnú korunu, používanú výlučne na korunováciu. Panovník mal počas výkonu svojej kráľovskej funkcie či v súkromí na hlave tzv. domácku alebo úradnú korunu, nikdy nie svätú korunu. Tá bola prísne strážená aj vzhľadom na svoj sakrálny, mystický a právny význam. Je preto pochopiteľné, že do 20. storočia len málokto korunu skutočne videl na vlastné oči a o to menej pamiatok zobrazujúcich či opisujúcich korunu sa nám zachovalo. V dôsledku toho potom vznikli a vznikajú rôzne, často až bizarné teórie pôvodu svätej koruny. Práve tieto názory som chcela predstaviť a pomocou vonkajšieho opisu koruny, najmä jej 19 emailov, priblížiť, ako jej fyzické vlastnosti podporujú či vyvracajú dve hlavné teórie jej vzniku. Funkcionalistický prúd má podľa mňa mnoho zaujímavých a logických argumentov. Nedáva však odpoveď na všetky otázky, napríklad ani na to, kam sa podel domnelý email s vyobrazením Panny Márie. Tvrdenia tohto prúdu majú doposiaľ skôr charakter hypotéz, a preto naďalej prevláda oficiálne stanovisko o vzniku a pôvode koruny, podľa ktorého bola zložená z dvoch pôvodne samostatných častí, a to až po smrti Štefana I..

Použitá literatúra a pramene:

- BERTÉNYI, Iván. *A magyar Szent Korona, Magyarország címere és zászlaja*. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1996. ISBN 9630938340.
- CSOMOR, Lajos. *Szent István koronája nyomában*. Budapest : Panoráma, 1987. ISBN 9632433114.
- DEÉR, Joseph. *Die Heilige Krone Ungarns*. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1966.
- FARMER, David Hugh. *Oxfordský lexikón svätcov*. Bratislava : Kalligram, 1996. ISBN 8071490946.
- GYÖRFFY, György (ed.). *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról – Kortársak és krónikások híradásai*. Budapest : Gondolat Kiadó, 1986. ISBN 9632816552.
- IPOLYI, Arnold. *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1886.
- Magyar Országos Levéltár, A 95, 1618, fol 13V.
- KOVÁCS, Éva – LOVAG, Zsuzsa. *A magyar koronázási jelvények*. Budapest : Corvina, 1980. ISBN 9631307581.
- MORAVCSIK, Gyula. *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1988. ISBN 9630549670.
- MORAVCSIK, Gyula – JENKINS, Romilly J. H.. *Constantine Porphyrogenitus. De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins. Washington, D. C. : The Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1967. ISBN 0884020215.
- NYÁRY, Éva. *A magyar Szent Korona zománcképei*. Budapest : Magyar Ház Kiadó, 2002. ISBN 963933507X.
- PAP, Gábor. *Angyali korona, szent csillag. A magyar Szent Korona*. Budapest : Két Hollós könyvesbolt, 2013. ISBN 9789630863575.

- PÁLFFY, Géza. A Szent Korona és a koronáláda balesete 1638-ban. In JANKOVICS, József (ed.). „*Nem súlyed az emberiség*”. *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Budapest : MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007. [cit. 2014-1-27] Dostupné na internete: <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Szorenyi60_teljes.pdf>.
- REMETE, Farkas László. *Magyarság kincsei*. [cit. 2014-1-27] Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/12300/12318/12318.pdf>>.
- RÉVAI, Peter. *Commentarius Petri de Rewa Comitatus de Turócz: De Sacra Regni Hungariae Corona*. Claudiopoli : Typis Academicis Societatis Jesu, 1735.
- SZENTPÉTERY, Imre (ed.). *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I, II*. Budapest : Academia, 1937-1938. Reprint Budapest: Nap Kiadó, 1999.
- TÓTH, Endre. *Szent István és a koronázási jelvények, 2. rész*. [cit. 2014-1-27] Dostupné na internete: <http://www.magyzsemle.hu/cikk/20111115_szent_istvan_es_a_koronazasi_jelvények_2>.
- TÓTH, Endre – SZELÉNYI, Károly: *A magyar Szent Korona. Királyok és koronázások*. Budapest : Kossuth Kiadó, 2000. ISBN 9630941546.
- VARGA, Géza. *A magyarság jelképei*. Budapest : Írástörténeti Kutatóintézet, 1999. ISBN 9630384612.

Theories about the Origin of the Holy Crown of the Kingdom of Hungary

The Holy Crown of Hungary, also known as the St. Stephen's Crown, is a bizarre phenomenon. I deliberately did not use the term „object“, for during the existence of the Hungarian Kingdom this Crown served as the symbol of national sovereignty. It was held to be the supreme source of law, a body embracing the political nation and the king at the same time. Besides this immaterial character, its material importance was doubtless. The Crown used to be the indispensable means of coronation. However, there are still many questions, myths and hypotheses regarding its origin. It has been largely accepted that the Crown was made of two separate parts – the corona latina and the corona graeca – put together long after the death of the first Hungarian king St. Stephen. Some others, however, think that the Crown could have been originally made as a homogeneous jewel and they oppose the notion that it could not have been worn by St. Stephen. I reckon that the actual look of the Crown is not very well known. Therefore, the article aims to describe the appearance of the crown, especially its nineteen enamels and show how these enamels support or oppose the two main theories of the Crown's origin – the official and the functional theory.

Keywords: Holy Crown of Hungary, Kingdom of Hungary, symbolism, crown's origin

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

RAJKOVÁ, Marta. Teórie vzniku svätej koruny Uhorského kráľovstva. In *Štúdie o minulosti*. Historia nova 7. [online] Bratislava : Stimul, 2014, s. 67-83. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino7.pdf>